

Никола Лукић

докторанд

Монашка правила митрополита Викентија Јовановића и њихов утицај на богослужбени живот Карловачке митрополије

Сажетак: Специфични историјски и културолошки оквир у ком се нашао српски народ на територији Карловачке митрополије у првој половини XVIII века битно је одредио даљи ток богословске мисли и дисциплину црквеног живота. Утицај руске богослужбене праксе, посредством штампаних књига које су у то време до нас долазиле, изродио је један нови феномен у богослужењу — русификацију. Један од првих званичних докумената који инаугурише овакав правац јесу управо Монашка правила митрополита Викентија Јовановића. Представљање овог документа има задатак да нас упутује на само извориште свих доцнијих промена које су се догађале у богослужењу XVIII и XIX века.

Кључне речи: Викентије Јовановић, Мојсије Путник, русификација, Монашка правила, богослужбене књиге

Када говоримо о личности и делу митрополита Викентија Јовановића (1731–1737), морамо имати извесну дозу опрезности, већу него што би се то на први мах очекивало. Јасно је да се у овом кратком приказу не могу у потпуности исцрпети све чињенице живота и рада овог митрополита јер сведочења појединаца су до те мере супротстављена да често изазивају праву пометњу. Да ли је он био *разоришљив ошчићо добра*¹ или личност на коју се можемо сви угледати?²

Иако примарни циљ овог рада није историјски приказ митрополитове личности, већ његовог богословског-реформаторског дела ипак је незаобилазно и примерено дотаћи се и овог питања. Митрополит Викентије рођен је у Сент Андреји 1689. године од оца Јована и мајке Ане. Монашки чин примио је у манастиру Раковац а доцније је постао и његов ктитор³. Још као протосинђел Викентије се врло рано истакао у црквеном животу и већ је 1725. године постао егзарх обо-

¹ Исидора Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд 2008, 182; На сабору 28. Јуна 1869. год. Максим Лудајић га назива издајником и унијатом, а у томе га подржава тада архимандрит Герман Анђелић говорећи да Црква митрополита сматра отпадником и да га осуђује; Гавра Викторовић га назива креатуром бечке господе и издајником Пера Сегединца. Лаза Костић је написао драму «Пера Сегединца» и у њој наружио митрополита. Д. Руварац, *Живот и радња Вићентија Јовановића, Српски Сион*, 48, 764–765.

² У *Српском Сиону* број 48, 766. Руварац је пружио својеврсну апологију живота и рада митрополита Викентија, а у томе су га подржали и сви савремени историчари који се врло похвално односе према лику и делу митрополита Викентија. (П. Пузовић, *Прилози за историју* 2, Београд 2000, 39; Р. Веселиновић, *Српска Православна Црква 1219–1969*, Београд 1969, 266–267; Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве*, II, Минхен 1966, 35). Ако се овде може наћи места за моје скромно мишљење ја бих се недвосмислено приклонио овој другој групи, будући да сам се на директан начин упознао са митрополитовом искреном жељом и часном намером да унапреди црквени живот своје митрополије.

³ Познато је да је митрополит Викентије саградио звоник на раковачкој цркви Светих бесребреника Козме и Дамјана. У звонику је саградио и капелу посвећену Св. Николају која ће доцније постати његово гробно место. Д. Руварац, *Живот и радња Вићентија Јовановића, Српски Сион*, 47, 747; Животопис Викентија Јовановича митрополита, *Беседа*, Нови Сад, 1868, књ.2, 272.

лелом карловачком митрополиту Вићентију Поповићу (1713–1725)⁴. Од посебног значаја је и учествовање тадашњег протосинђела на Народном сабору 5. фебруара 1726. год. када су уједињене београдска и карловачка митрополија а сабор је једнодушно изабрао за архиепископа српског и митрополита београдског Мојсија Петровића⁵. За његов избор највећа заслуга припада Викентију Јовановићу. По завршетку поменутог сабора Викентије је изабран за епископа арадско-јенопољског и велико-варадског. У повереној епархији радио је врло савесно и предано обилазио своју паству, будући да су ова подручја била изразита мета унијатске пропаганде. Приликом путовања излагао се опасностима, чак је једном приликом пуцано на њега.

Када се 27. јула 1730. год. упокојио митрополит Мојсије, сазван је изборни сабор за 15. фебруар 1731⁶. Потреба за сабором била је очигледна јер се поред избора архиепископа појавило још једно важно питање. Августа 1730. год. убрзо после митрополитове смрти у Бечу аустријска влада је обновила идеју о избору два архиепископа. Владару је на руку ишао и сукоб два претендента на архиепископски престо, тадашњег администратора Митрополије владике Николаја Димитријевића и владике арадског Викентија Јовановића и због тога се у народу страховало од поновне поделе Архиепископије. Међутим обе сукобљене стране зазирале су од тог плана и једино око чега су се слагале било је да треба бирати једног архиепископа⁷. Упркос жељама владе народ је једногласно изабрао епископа Викентија за новог архиепископа, 22. марта 1731. год.

Значајно је напоменути да у то време још увек постоји чврста веза Пећке патријаршије и новоосноване Београдско-карловачке митрополије. Познато је да је тадашњи Пећки патријарх Арсеније IV утицао на избор Викентија за митрополита, преко архимандрита Висариона Павловића тј. да буде изабран Викентије као епископски и народни кандидат насупрот Николи Димитријевићу који је био кандидат аустријског двора. Као патријархов кандидат највероватније је добио потврдну грамату и од пећке патријаршије.⁸ Овај избор потврдио је и аустроугарски цар 2. јуна 1731. год.⁹

Митрополитова резиденција била је у Београду. Пошто је резиденција била завршена он је довршио њену изградњу¹⁰ и почео да зида цркву Светих архангела Гаврила и Михајла у Београду¹¹ као и нови двор у Сремским Карловцима и при њему

⁴ И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, 110.

⁵ Какав је митрополит и архиепископ био Мојсије Петровић најбоље можемо видети из дела И. Точанац, *Прописи митрополита Мојсија Петровића за свештенике и парохијане, Историјски часопис*, 2001, 48, 147–164.

⁶ Сава еп. шумадијски, *Српски јерарси од деветиој до двадесетиој века*, Београд, Подгорица, Каленић, Крагујевац 1996, 70.

⁷ И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, 63.

⁸ Р. Грујић, Пећки патријарси и карловачки митрополити у 18. веку, *Гласник ИДНС*, 4, 1931, 225.

⁹ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве*, II, Минхен 1966, 34; Исидора Точанац каже да је митроп. Викентије добио обе потврдне дипломе преко Дворског ратног савета и Дворске коморе 13. јула и преко Угарске дворске канцеларије 23. августа исте године. На брзину издавања потврде свакако је утицао и митрополитов боравак у Бечу као и *дишкреције* које су даване, јер су чекања на конфирмацију била понекад прилично дуга као што је то био случај са Мојсијем Петровићем.

¹⁰ Изградњу резиденције започео је Мојсије Петровић 1725. год. скромним средствима, док су за време Викентија Јовановића та средства знатно увећана. О трошковима изградње И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, 179.

¹¹ Руварац каже да Црква није довршена од стране митрополита Викентија (Д. Руварац, *Живот и радња Вићентија Јовановића, Српски Сион* 47, 746.) док Веселиновић тврди супротно (Р. Веселиновић, *Српска Православна Црква 1219–1969*, 227.)

придворну цркву Светог Николе¹². Сви ови градитељски подухвати изискивали су знатне трошкове што је био један од повода за изазивање сукоба унутар јерархије¹³. Међутим митрополит Викентије није се само занимао градњом спољашњих објеката већ је неуморно радио на изградњи образовања и дисциплиновању клира и народа. Континуирано је наставио реформу црквеног живота коју је започео његов претходник Мојсије Петровић. Ради бољег организовања клира издао је *Свешћеничка љавила*¹⁴, *Монашка љавила*¹⁵, *Правила за љројћојрезвићере*¹⁶ као и *Правила за црквене љућоре*¹⁷. За ова Правила се данас зна захваљујући митрополиту Павлу Ненадовићу. По речима митрополита Ненадовића у циркулару за свештенство сремске архидијецезе од 26. јуна 1753. год. свештенство је по смрти свјатопочившаго Архиепископа и митрополита Викентија Јовановића¹⁸ ова правила подерало и спалило¹⁹.

Митрополит Викентије је увео Протоколе пре државне власти, а по угледу на начин који је иницирао митрополит Мојсије. Он је схватао у потпуности значај образовања клира и то је у својим наредбама недвосмислено подвлачио.²⁰ Колико је заиста ценио образовање видимо из тога што је 1732/3. год. позвао из Русије учитеља Емануила Козачинског, Јована Минацког, свештеника Николу Николајевића и ђакона Ђорђа Живојинова. Установио је у Београду, Карловцима, Осјеку и Даљу латинске школе а настојао је да се по већим местима подижу и српске школе²¹ али једнако се трудио да се наши ђаци почну школовати у Русији²². У Београду и Карловцима отворио је школу за будуће свештенике, а у Београду је постојао учитељ и за грчки језик, кога је поставио још митрополит Мојсије. Бринуо се о учитељи-

¹² Та црква није данашњи саборни храм Светог Николаја, јер је познато да је данашњи храм подигао Павле Ненадовић у периоду од 1758–1762. год.

¹³ Наиме, реч је о сукобу са Висарионом Павловићем, епископом бачким. Митрополит је доцније из истих разлога рашчино епископа ваљевског Доситеја Николића. Д. Руварац, *Живот и радња Вићентија Јовановића, Српски Сион*, 47, 746.

¹⁴ Свешћеничка правила издата су у *архиејскојкомитројолићској резиденцији београдској, Лејћа Го-сјодњеј 1733, 3. марћа*. Има их укупно 40 са додатком о утврђењу Правила (види АСАНУК МПБ 1733/39) а не 30 као што наводи непотпуни препис ПБ Рс 102 (рукопис Патријаршијске библиотеке). Руварац наводи да су правила штампана у Беседи из 1868. год. под именом *Правила владике бачкој Висариона Павловића* али такав текст се тамо не налази, него само кратак животопис Викентија Јовановића у рубрици *Сјарине Српске*. Поменути тврди да је исправио грешку око именовања истих као и допунио неке недостатке и све то издао у Јавору 1877. год. Д. Руварац, *Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере, Српски Сион*, 9, стр. 273.

¹⁵ Монашка правила издата су у *нашој резиденцији у Карловцима месеца марћа 17. јодине 1733.* (АСАНУК МПА 1733,118) а не како Руварац тврди 1. новембра 1733. год. Ова правила је касније допуњавао Павле Ненадовић и издао их 28. августа 1749. год. под називом *Воља и указ*. Штампано (рашчитано) издање Монашких правила видети: Монашка правила Викентија Јовановича, *Беседа*, Нови Сад 1870, III, 27–48.; *Исјо*, III, 4, 63–64.; *Исјо*, III, 5, 78–80.

¹⁶ Ова Викентијева правила за свештенство је допунио Павле Ненадовић (Види: ПБ Рс 86) као и *Правила за љројћојрезвићере* и њих је сам штампао у два маха у Курцбековој штампарији, без назнаке ко их је штампао и без године издања. Руварац наводи 8 Викентијевих правила за протопрезвитере. Види: Д. Руварац, *Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере, Српски Сион*, 9, 274–275.

¹⁷ Ова правила се налазе штампана у Руварчевом делу *Српска митројолија карловачка средином XVIII века*. Раније су штампана, како Руварац тврди, у Јавору 1890. год. *Исјо*, 273.

¹⁸ Митрополит се упокојио после дужег боловања (од годину и пет месеци) 6. јуна 1737. год.

¹⁹ Д. Руварац, *Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере, Српски Сион*, 9, стр. 273.

²⁰ Види: 10. и 15. *Монашко љавило* као и 1. и 2. *Свешћеничко љавило*, посебна пажња обрађана је на образовање будућег клира (22. и 23. *Свешћеничко љавило* АСАНУК МПБ 1733/39)

²¹ Опширније о школству Митрополита Викентија В. Вукашиновић, *Српска дарокна љеолоија*, Врњци-Требиње, 2010, 266–268.

²² 1. августа 1736. год. пише писмо у Русију да се српска деца прихвате на школовање о државном трошку и да му се пошаљу одежде и књиге. Д. Руварац, *Живот и радња Вићентија Јовановића, Српски Сион*, 47, 747.

ма и о наставним средствима. У Римнику је 1734. год. прештампавао Букваре²³ које је митрополит Мојсије донео из Русије. Због овако тесних веза са Русијом за време Митрополита Викентија и његовог преходника митрополита Мојсија можемо слободно рећи да је дошло до својеврсне русификације српског богослужења која ће се касније наставити кроз дела митрополита Павла Ненадовића.

Русификација богослужења

Русификација је проузрокована разним побудама²⁴ и потребама, жељом да се надомести недостатак књига, да се уреди богослужбени живот, да се одржи верност Православљу — да се добије извесна гаранција православности, да се буде близак са словенским језиком, да се укључи у просветитељске токове, једном речју — да се одржи у словенском заједништву. Наравно она долази и као јак и неизбежан одговор на римокатоличку пропаганду и насиље²⁵ које је за време митрополита Викентија било изразито јак у марчанском и жумберачком округу²⁶. Русификација богослужења у првој половини XVIII века је несумњив и очигледан феномен а кључни документ из ког можемо узети извесно сведочанство о русификацији су *Монашка љравила* митрополита Викентија Јовановића. Она су занимљива по томе што у њима нема ритуалистичко спиритистичких детаља него се у таквим случајевима увек указује на руску штампану књигу као узор и образац начина на који се служба врши.

Иако ова Правила имају примарну дисциплинарну интенцију, она су имала и други задатак. Тај други задатак био је да монаштво Карловачке митрополије уведу у богослужбени ред и поредак Православне цркве²⁷. Иако су *Правила за свешћенике* ранијег датума (донешена су 14 дана раније) *Монашка љравила* су кључна у процесу русификације због тога што књиге које она захтевају покривају читав дневни, месечни и годишњи богослужбени круг, за разлику од књига свештеничких правила која се имају примењивати само у појединим и личним догађајима. У *Правилима* се експлицитно наводи да све књиге морају бити московске штампе (4. *монашко љравило*)²⁸. Митрополит једнако захтева и од свештеника да врше сва богослужења дневног, месечног и годишњег богослужбеног циклуса (5. *свешћеничко љравило*) али не даје јасну заповест из којих књига би то морало бити²⁹.

Ова *Правила* митрополит је дао на увид јавности на мајском сабору 1734. год. у Осијеку. Од 24 тачке колико је сабор садржао, 19. тачка тицала се рецепције ових *Правила*. Одговор је гласио: *Тешко је — рекоше — свујде љровесџи једнако усџројство, но зајшо ће они љо дужностџи својој колико љод моју ревноваџи за блаџочешће*³⁰.

²³ Оригиналан назив тог Буквара гласи *Первоје ученије оџроком*. Написао га је Теофан Прокопович, а штампан је у Санкт-Петербургу 1720. год. В. Вукашиновић, *Срџска дарокна џеолоџија*, 263.

²⁴ Русификација се одвијала на два нивоа спонтаном и институционалном. Спонтани се огледао у личном, поклоничком и трговачком доношењу књига из Велике и Мале русије, а институционални се огледао у поступцима тадашњих црквених представника. Опширније о овом: В. Вукашиновић, *Срџско доџослужење*, Врџци-Требиње, 2012, 105–114.

²⁵ В. Вукашиновић, *Срџска дарокна џеолоџија*, 259.

²⁶ Видимо да је митроп. Викентије имао и одређених успеха у овој борби. Д. Руварац, *Живот и радња Вићентија Јовановића*, *Срџски Сион*, 47, 476.

²⁷ В. Вукашиновић, *Срџска дарокна џеолоџија*, 282.

²⁸ Ако ли пак буду печерске да имају на себи исправке Синода (1. *свешћеничко љравило*), АСАНУК МПБ 1733/39

²⁹ Митрополит захтева од свештеника да имају ових 5 књига: Нови Завет, Катихизис, Служебник, Требник и Десјатословије (1. *свешћеничко љравило* АСАНУК МПБ 1733/39) а mineје и остале књиге не наводи.

³⁰ Д. Руварац, *Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере*, *Срџски Сион*, 9, стр. 273.

Иако су преписи *Правила* постојали њихово спровођење у праксу је очигледно представљало знатан проблем. Манастирско општежиће готово да није ни постојало или је постојало али са пренаглашеним индивидуализмом (Види: 28., 29., 30. и 31. *монашко љравило*). Дисциплина самих монаха је толико била опала да је поред метанија у крајњој нужди уведено и физичко кажњавање (33. *монашко љравило*). Све ово нам јасно говори какви су били тадашњи услови за одвијање богослужбеног живота, тачније готово да није ни било услова. О овоме нам најјасније сведоче *Монашка љравила* која су пред нама.

Викентије, Божијом милошћу Православни митрополит београдски и свет хришћанског народа под влашћу Пресветлог римског цара, Архиепископ и саветник Његовог царског височанства

*Правила*³¹

по којима су дужни и обавезни да се владају сви житељи манастира, почевши од игумана до последњег монаха. По истима да устројавају свој живот и спасење својих душа као и да испуњавају црквена и монашка послушања, како лична тако и јавна.

1. Сви заједно у братству да држе у сећању своје завете које су дали у време подстрига, а посебно три јеванђелска завета. То су: сиромаштво, чистота и послушање. Ова три завета, у којима су сила и разум, дужни су да разумеју.
2. Који су свештеници и ђакони да уклоне од себе сваку нечистоту, злобу и порок, а најпре да се клоне од пијанства, гнева, непријатељства, осуђивања, зависти, мржње, гордости и прекоревана и да имају кривицу пред својим очима³², као и страх Господњи. Закону Господњем да се поучавају дан и ноћ, као што им налаже Закон и онима који их упитују о Закону да одговарају са смелошћу.
3. При свештенослужбеним црквеним Тајни, свештеници и ђакони да поступају ревносно. Све да буде по поретку и благообразно, као што је написано у службеницима јерејског свештенослужења а по штампаном московском Типику. На крају те књиге написано је *Извјестиије учийелноје*³³ које указује како су дужни да служе јереј и ђакон. Ови треба да знају како да служе у Светој Цркви, како да припремају и врше свештенослужења. Најпре што се тиче Божанствене литургије а на послетку им се дају смернице како да поступају у недоумицама које се појављују у одређеном тренутку и како да их разрешавају. Тако да буде и за служење осталих Тајни записаних у књизи Требник, који треба да буде московске штампе. О овоме да се поучавају и исти често да читају а прочитано да памте и држе.
4. Даља црквена последовања и чинове, Мало вечерње, Велико вечерње, Велико повечерје, Мало повечерје, Јутрење, Часове, Међучасове, и Литургију неизмењено да држе, као што је записано у Типику, која садржи богослужбени поредак који се зове Устав. Тако и у књизи Октоиху и у књизи Триоду и у књизи Пентикостару и у књигама 12 Минеја, у књизи Ирмологион, у књизи Псалтир која је протумачена и књизи Часослов. Све књиге да буду нове, московске штампе и ништа друго самоиницијативно и самовољно нико да се не усуди да чини, него само оно што је написано у овим књи-

³¹ Превод је рађен на основу рукописног предлога АСАНУК МПА 1733,118. Не треба посебно напомињати да нисмо имали предходнике у овом подухвату.

³² Овде је јасна алузија на речи 50. псалма, јер се каже: „Грех је мој стално преда мном“ (Пс. 50,5). Овим речима митрополит жели да нагласи да служитељи увек треба да имају осећај личне недостојности и да се на одговоран начин старају о свом спасењу.

³³ *Извјестиије учийелноје* је поучно изложење у коме се подробно описује припрема свештеника за служење Свете литургије. Говори се о одеждама, о достојном служењу као и о времену свржавања Божанствене Евхаристије. Садржи и неке дисциплинске напомене по питању скрнављења храма или недостојног изгледа одежде свештеника и покривача Светог престола итд. О овоме опширније видети: Лазар Богдановић, *Извјестиије учийелноје* тј. поучно изложење како треба свештеник и ђакон да служе у Светој Цркви, *Источник*, 1910, XXIV, 19, стр.292–295; 20,стр. 305–307; 21,стр. 322–324

- гама³⁴. По свим овим горенаписаним последовањима и црквеним чиновима да служе јереји и ђакони и канонарси, да питају епископа, и по његовом расуђивању све да творе. Њему (епископу — прим. прев.)³⁵ да се повинују сви који су на богослужењу као првоне после архимандрита.
5. Божанствена Литургија, која је свештенослужење Тајне Свете Евхаристије, свакога дана да се служи /у нужди изменити /. Она је наше благодарјење изказано Богу за учињено превелико Спаситељско старање ради нашег Спасења, као што каже божанствени апостол Павле у Првој посланици Коринћанима, глава 11, стих 26: *Који једе хлеб овај и чашу ову њије, смрт њ Господњу објављује докле не дође.*
 6. За време црквеног певања да се не ходи тамо амо по Цркви, пре отпуста, као што је од раније постојао лош обичај и да се не излази из Цркве / без велике потребе /, него свако на свом месту да стоји са страхом и пажњом. Запређује се тешком казном.
 7. Милостињу коју хришћани доносе, или дају манастирским путницима неодложно да се уписује у манастирски Протокол, у каквом год виду она била, по реду и у које год време била примана. Да се служе помени за кога је дана милостиња, без одлагања на много времена. Ако ли цео Сарандар³⁶ ако ли пола, ако ли и мање да се одслужи, да туђи напори не буду узалудни. Више од шест имена живих и шест имена упокојених не помињати. Записивати када и ког месеца, које име је поменуто.
 8. Парусија³⁷ да се помиње по обичају Јерусалимском и Свете Горе у недељне дане и на празнике Господње и Богородичине и Светих који имају велико славословље. Помињати на Литургији на јектенији: *Рецимо сви...* и на Великој вечерњи на тој јектенији и на јутрењу по Великом славословљу на *Помилиј нас Боже...*
 9. Молитва за упокојене увек да се врши по отпусту свакодневног Вечерњег и Јутрења, по чину као што је написано у Типику.
 10. У трпезарији да се прочитају Поучне речи и Житија Светих. Ово да се прочита са молитвом и пажњом, а о прочитаном да се не мудрује нити пак глуми³⁸.
 11. Жито да се износи у оне дане који се прописују по Типику.
 12. По отпусту на Вечерњем и по молитви за упокојене, да се иде у трпезарију када је обичај да се вечера, и по завршетку вечере опет да сви иду у Цркву на Повечерје. Када нема вечере онда по отпусту Вечерњег, сви да иду без изузетка на Повечерје и читају Повечерје.

³⁴ Мита Костић резимира последице ове митрополитове одлуке, рекавши да од тада у српским црквама Карловачке митрополије званично престаје употреба штампаних и писаних србуљских црквених књига. Али тај процес није ишао ни брзо ни лако о чему ће нам на послетку најбоље посведочити Д. Руvaraц у својим *Ојисима фрушкогорских манастира из 1753. год.*

³⁵ Све интерполације означене заградама () уметнуте су од стране преводиоца ради бољег разумевања текста, док садржај означен // заградама представља интегрални део оригиналног текста, који је и сам тако означен у рукопису.

³⁶ Сарандар је четрдесетодневни помен за упокојене. Цео Сарандар износи 40 литургија. Овакав вид молитвеног посредништва је био присутан крајем 18. века а начин његове наплате био је једно од саборских питања. То се може видети из Регулamenta Марије Терезије од 27. септембра 1770, када се Сарандар први пут и помиње у званичним актима. Његова присутност у молитвеној свести нашег народа полако је јењавала да би већ средином 19. века (1865.год.) постао непознат и самим свештеницима. Руvaraц Димитрије, Сарандар и Парусија, *Српски Сион*, 1903, XIII, 4, 115–117.

³⁷ Парусија је помен приложницима на поменутиим службама. Значење ове службе било је једнако проблематично тако да је у појединим крајевима имала различито значење. Нпр. у Карловцима Парусија је означавала је оглашење мртваца у средње звоно, 3 полијелеја по опелу затим оглашење истим звоном на шестнедељни, погодишњи и годишњи парастос и по један полијелеј за шта се плаћа 30 форинти и то се зове Велика Парусија. Мала парусија, за коју се плаћа 10 форинти, је оглашење у исто звоно и један полијелеј по опелу. Она је убрзо као и Сарандар постала непозната и самом свештенству. Руvaraц Димитрије, Сарандар и Парусија, *Српски Сион*, 1903, XIII, 4, 117.

³⁸ Потреба да сваки детаљ јеванђелске историје буде саопштен језиком драмских сцена, представља посебну одлику украјинске побожности. Страсна седмица, као кулминативна седмица богослужбене године, била је уједно и најзначајнији простор театарне репрезентације. Владимир Вукашиновић, *Српска барокна шеологија*, 218.

13. Сви општежитељни манастири у свему да буду по Уставу Светих апостола, као што је у делу записано, и нико у манастиру да не говори ово је моје или ово је твоје. Ово је слава тј. да моје и твоје буду заједничко, по речима богомудрога Дионисија Ареопагита и да се говори да је све наше, заједничко. У келији /осим оних који су болесни/ нико да не једе и не пије и да се не односи вино из заједнице по келијама. Ако се догоди да дође какав великочасни гост или манастирски добротиницељ, тада по разматрању настојатеља а ради таквог госта, по благослову може се понекад јести и у келији.
14. Без благослова и допуштења настојатеља или намесника, нико из манастира да не излази у град или у село сам, него са другим часним братом. Ђакони сами из манастира никауда да не ходе, строго се забрањује.
15. Када нема у манастиру или ван манастира неког заједничког посла, који се зове Пасеније, тада сви монаси и ђакони да читају у трпезарији Божанска Писма, два часа пре литургију и час и по после литургије. Сваки да чита оно што приличи његовом звању и како им настојатељ нареди. Тако и монаси да уче напамет Молитву Господњу, Оче наш, и Богородице Дјево, Верујем у једнога Бога... десет Божијих заповести и укратко њихова тумачења.
16. Сваки који живи и труди се у Светој обитељи, монах или мирјанин дужан је да пред својим духовним оцем очисти своју душу Светим покајањем и исповедањем и да буде причасник Божанских Тајни. Сви да живе благочестиво, чисто, трезвено и богобојажљиво.
17. Без монашких риза, обичних горњих, свештеницима, ђаконима и монасима забрањује се кретање у Цркви и по манастиру, тако исто и у трпезарији и пред гостима, као и у градовима и у селима. За овакав преступ предвиђа се велика казна.
18. Спољашње ризе, како код игумана тако и код свештеника и ђакона, да буду црне, без икаквих других шара и украса³⁹. Свима да буде исто. Такође и старци у црном да буду. Онима који су сами као и онима који су у општежитељству, свима, да се дају ризе. Вредност риза да буде по различитости чина и служења.
19. Мантије, тачније по више њих, да се налази у манастиру. Једну да има игуман у време црквене службе, једну еклисијарх, једну параклисијарх, једну дежурни свештеник, једну ђакон а једну канонарх. Мантију и камилавку свако да има и без њих да не иде у Цркву нити у трпезарију.
20. Псовка, туча, погрдне и срамне речи, светогрђе, надменост, потсмевање, понижавање, укоравање, осуђивање и роптање, како у манастиру тако и ван манастира, на послушању и било где друго никада и ни од кога да се не чује. Запређује се тешком казном.
21. Сви који живе у општежитељном манастиру, како свештеници и ђакони тако и монаси и који ту бораве, дужни су да се у свему повинују свом игуману и да му буду покорни у послушању. Кома шта игуман заповеди без роптања и без поговора да изврши. Имајући дужни су га (слушати — прим. прев.) у сталном поштовању и љубави по лику самога Христа.
22. Игуман да гледа на све њих као на браћу и по нелицемерној љубави и без пристрасно према свима да се опходи. Најпре да се брине о спасењу свакога од њих и увек да промишља као о сопственом.
23. Оне који су безгранично лењи и који воде непоправљив живот и не долазе на саборна певања и молитве у Цркву, који без страха и неделатно живе и не воде рачуна о свом спасењу и који често чине дела саблазни, по правилу које је написано игуман је дужан да кажњава и исправља.
24. Пре свега игуман, тако и сви свештеници и ђакони који у Цркви држе дежурство седмичног служења, канонарси, као и они кој ходе на пут ради милостиње, да не држе

³⁹ Оваква указања о одевању монаха прошириће митрополит Павле Ненадовић, опомињући их да се не одевају раскошно и недостојно свог чина. Види: Предраг Пузовић, Рад митрополита Павла Ненадовића на завођењу монашке дисциплине у фрушкогорским манастирима, *Богословље*, 120–126.

месечно дежурство у трпезарији. Они који спремају јела иако нису корисни на светом манастирском богослужењу, колико су корисни у трпезарији, (могу вршити поменуте дужности — прим. прев.) када у Цркви недостаје свештенослужитеља, чтечева или појаца и оних који би се могли послати на пут ради милостиње. За такво дело треба постављати старе монахе (за сакупљање милостиње — прим. прев.). Ако ли се шта договоре са манастиром, да им се плати. Такође и гостионичара (који ради у гостопримници — прим. прев.) и вратаре треба постављати из реда монаха и стараца. Свештенике и ђаконе нипошто не узимати за те дужности осим у случајевима крајње нужде и оскудице.

25. Када се неком заповеди да буде гостионичар, тај има да служи и у општој болници браћи која су немоћна, са љубављу и благодаренјем. Да затвара и закључава манастирска врата по Повечерју, а када се почне раздањивати да их отвара. Он да прима оне који долазе у манастир, пита их ко су и одакле су и о томе обавештава игумана. Када се пак сакупи већи број братије, тада се може засебно постављати извршитеља на сваку од ове три службе.
26. Ако је неко послан од манастира на неку страну да тражи милостињу, часно, поштено и смирено да ходи, да не би наносио саблазан мирјанима. Најпре му приличи да се уклања од пијанства и од срамног празнословља и празноверја. Оваква дела су монасима неблагообразна и непримерена⁴⁰.
27. Милостиња која се испроси од хришћана да се однесе у манастир, и ако ли неко лице са њим буде (са сакупљачем милостиње — прим. прев.), све у целости игуману и целом братству да се изложи и каже. Од тога сам себи ништа да не задржава нити да се окоришћује, него што му игуман заједно са братством са благословом дарује оно да имају и ако чине (милостињу за своју корист — прим. прев.) под анатемом остају с Ананијом и Сапфиром⁴¹, женом његовом, као они који су утајили пред апостолима цену, са њима да буде осуђен од Светога⁴² који је дознао да су тако учинили.
28. Сваки који живи у манастиру и општежитељству, почевши од игумана до простог монаха, сву личну својину да упише у манастирски Протокол. Како ону коју је донео при доласку у манастир, тако и ону коју је потом стекао тј. све што је у његовом поседу. Ако ли има новац или шта друго од ствари све јавно да прикаже игуману и братству. Овако треба учинити због разних околности, а најпре због смртних случајева на путу или напрасне смрти која се може догодити на било ком месту.
29. Монашка каса и све друге манастирске ствари као и Протокол да буду код намесника и он да бележи приходе и расходе манастира као и да прима и раздаје са сагласношћу и знањем игумана и неколико старије браће.
30. До сад су се калуђери општежитељних манастира много оптерећивали бројним виноградима и скитовима и многим винским подрумима као и осталим потребама мирских људи и овај неблагочестиви обичај је разорио заједницу. Исто тако и необедовање у општој трпезарији него по келијама као и остале ствари које не приличе да се чине у братству. Од сада да не буде никаквог отуђења. Поступци из такве саможивости, штавише јереси, не само да разарају заједницу и црквене службе и личне молитве, које су дужност монаха, него их уситњавају и сиромаше. Овакав начин живота је мрзак и мирјанима и зато не подносе монашки чин и мрско гледају на њега. Због тога да би се ове богопротивне препреке и саблазни исправиле и црквене и личне песме и молитве не би прекраћивале ово установљавам: да нико у манастиру нема приватне винограде нити да држи врт (градницу) као ни подрум ни скит. Сви да дају своје винограде и скитове у заједницу, да их братство обрађује и сакупља њихове плодове. Онај ко је об-

⁴⁰ О томе како је прошња милостиње доцније изгледала опширније нам говори Доситеј Обрадовић. Доситеј Обрадовић, *Живот и њриклученија*, 27.

⁴¹ Дел.ап. 5, 1–11

⁴² Овде је реч о апостоу Петру, кога препознајемо по горе поменутом наротиву.

рађивао више винограда и дао неколико (позајмио средства — прим. прев.) у време кад су се набављале ризе и друге потребштине за манастир, њему да се врати колико је дао. Понеко може имати близу манастира и малу баштицу. У њој може посадити воће и лозице и цвеће и помало салате, спанаћа, лубеница, диња, краставаца, крупног граха, роткве и осталог зеља, да би у случају оскудице у братству од свега овога било помало. У великој и општој башти све што је потребно за кухињу да се посеје изобилно. Ако неко може имати пчеле, нека их држи, да има од чега купити себи какву књигу или дати ономе који проси. Ово правило свако да чува неизмењено, строго се заповеда.

31. Нико да не држи коње, седла и кола, особито у манастиру. Ако је ко у могућности по којег слугу да има (допушта се — прим. прев.), али ипак сви да бораве у заједници.
32. На свим радовима и пословима посланици да буду марљиви. Тако да се влада и сам игуман. Када је време неког општеманастирског посла, што се односи на рад у манастиру или ван манастира, или ако буде свеопшта наредба малим и великим да иду на један посао, или ако се разделе по групама на различите послове тада да им економ одреди места, и сви из манастира да крену на рад, и млади и стари свих чинова, осим лица која су неопходна унутар Цркве и манастира за унутрашње потребе. То су: епископ, параклесијарх, дежурни свештеник, вратар и онај коме је предана служба у трпезарији. Дежурни ђакон се по свршетку Литургије такође шаље на општи рад и нема права на приговор. Ово да се придода: Када је неки посао у манастиру или близу манастира који потребује помоћ, тада да крену сви осим вратара и параклесијарха. Када дође време вечерњег, епископ, дежурни свештеник и ђакон да се врате у Цркву до јутра, до отпуста Литургије. Овима се може придодати и економ и параконном. Када је време орања, сејања и жетве, параконном и економ покрећу братство.
33. Они који приступају (манастиру — прим. прев.) а не желе да држе горенаписане делове Правила и који настављају да их упорно омаловажавају и самовољно чине саблазни у предходним поступцима, према уверењу светог апостола Павла у посланици Тимотеју⁴³ глава 4, стих 2: различити, при том молити да одустане од злобе своје; други пут запрети; трећи пут ставити под ову казну: Да учини 300 великих поклона са молитвом без одмора, уз речи: *Сајреших Госјоде, ойростии мени недосјојном*. Ако ли опет буде сагрешио тада да учини 600 великих поклона, са горе писаном молитвом, 300 поклона у првом делу, потом један час одмора а потом других 300. Ако ли опет буде тако сагрешио тада нека се казни са 1000 великих поклона са горе написаном молитвом. У једном делу 400 поклона и затим један час одмора, затим 300 поклона у другом делу, па затим један час одмора, 300 поклона у трећем делу (без прекида) и тим завршити 1000 поклона што ће бити довољно за учињен преступ. А ако ли се не исправи на овај начин и опет чини противно дело тада такав има да се казни са 39 удараца за један дан а потом да се стави у затвор где има да се покаје, постом сухоједења током једног дана, који је 24 часа. Количина хране да му буде килограм хлеба а пића једна ока⁴⁴ воде, а још исти да прочита по један део псалтира на дан са молитвама и поклонима и тако да борави закључан, све док не постане свестан и да залог за себе да неће више грешити. Тек тада га треба пустити из затвора. А ако ли се не покаје и остане упоран, и пошто изађе одатле и у злоби својој и даље остане, нека се одлучи од братства на било који начин. Тада по Законоправилу древних општежитељних манастира као што је записано у књизи Типик, глава 40 лист 4а и 4 б: Такав да ти буде надаље као незнабожац и цариник⁴⁵, и ради видљивости чина

⁴³ Овај цитат није прецизно наведен тј. ово није навод из посланице Тимотеју. Пре свега реч је о парафрази уопштеог убеђења Св. ап. Павла и не може се са прецизношћу одредити којој посланици би припадао.

⁴⁴ Ока је мера за тежину и запремину коју су крајем XV и почетком XVI увеле Османлије. Ока је као мера имала различите вредности у зависности од подручја. Реч је о мери која обухвата 1,2–1,5 литара воде.

⁴⁵ Мт. 18, 17

настојатељ од њега да узиме камилавку и мантију, као знаке благодати покајања које је имао. Као што рече Господ: Ако ли дом није достојан мира, нека се вама врати мир ваш⁴⁶ и даље... и тако узима свој благослов и њега, као оног који је непричистан и злочестив отпушта из братства, а његово властито имање које је манастиру придружено да се задржи. Мирјани који служе у манастиру као слуге и ђаци и други који бораве по мери њиховог преступа штапом да се кажњавају. Непослушне који се не желе да се исправе, просто, истерати из манастира.

34. За испуњавање свих горенаписаних Правила, дела црквених и манастирских унутрашњих и спољашњих као и за исправљање оних који су сагрешили речју и за сваку општу корист манастирску придодаје се и поставља се за помоћника игуману намесник, да уместо игумана у Цркви и у манастиру исправља, тамо где власт и послови заповедају и захтевају исправке. За свакодневни савет и приговор о делима манастирским унутрашњим и спољашњим придодају се и постављају још 4 члана⁴⁷, који треба да су часни и изванредни јеромонаси. Такође ако игуману у манастиру не буде постављен намесник игуман са ова четири члана да има целу и пуну власт и да се у сагласности са њима саветује о манастирским пословима, као и о потребним казнама /кога изгнати из манастира/. Игуман никога да не кажњава сам, него сва петорица (да одлуче — прим. прев.) заједно. Ако ли у манастиру буде какав неразуман, и потребује расуђивање и исправљање кроз казне, духовно везивање и разрешавање од наше архијерејске власти, тада је за таква дело игуман сам дужан и обавезан да одлучи и извести Наше Смирење. За вечно утврђивање и чување овог нашег Законоправила тј. горенаписаних Правила којим располажемо, потврђујемо иста нашим личним потписом и печатом, у нашој резиденцији у Карловцима, месеца марта 17. године 1733.

Викентије Јовановић

(својеручни потпис)

Утврђење Правила

Сва ова Правила игуман је дужан да прочита једном месечно свом братству сабраном у трпезарији. Односно, да се ова Правила читају сваке прве суботе у месецу, ради бољег памћења и ревностног чувања онога што је у њима записано.

Судбина ових Правила није била ни толико једноставна ни толико успешна. Једно од значајнијих сведочанстава дао је и Чедомир Денић. Пишући о новонасталој ситуацији у манастиру Раваници код Ђуприје као и реформи коју је спроводио о митрополит Викентије Јовановић пружа нам низ значајних сведочанстава о томе. Из његове студије видимо како су наредбе из *Правила* одјекнуле у душама тадашњег монаштва и у којој су мери оне за њих нешто ново, односно шта представља продор нових литургијских обичаја у нашу средину. Сама употреба књига московског издања за њих је нешто ново, једнако им је ново и свакодневно служење литургије, као и вршење помена за упокојене после отпуста вечерњег и јутрењег⁴⁸ итд. Увођењем ових *Правила* број богослужбених књига недвосмислено је превагнуо са српске на руску страну, а самим тим се изменила и богослужбена пракса, што је оставило последице у доцнијим временима.

⁴⁶ Мт.10,13

⁴⁷ На једном од преписа Правила (АСАНУК МПА 1733,105) сачуван је попис ових чланова у манастиру Ковиљу и он гласи: Чланови додати игуману за свакодневн савет и приговор о пословима манастирским: први Максим јеромонах намесник, други Саватије јеромонах, трећи Петроније јеромонах, четврти Исаија јеромонах.

⁴⁸ Опширније о овоме видети: В. Вукашиновић, *Српска барокна теологија*, 283–285.

Последице издавања Монашких правила

књиге	Фенек	Врдник	Јазак	Петковица	Кувездин
Јеванђеље ⁴⁹	1М ⁵⁰	5М и 3С	1М и 2С	1М 1Л и 1С	2М и 1С
Апостол	/	1Л и 2М	1М	1М	1К и 1М
Литургија	/	1Л и 6С	2С	1М	3С
Службеник	1М	2М 2Л и 1К	2М и 1К	/	1М
Часослов	1М	/	/	/	/
Октоих	2М	2М и 1К	2М и 1С	2М	2М
Минеј	12 М	24М и 12 С	12М	12М	12М и 11С
Триод	1М	2М	1М	1М	1М
Пентикостар	1М	2М	1М	1М	/
Псалтир	1М и 1 С	4М	4М	1М и 1С	1М и 3С
Типик	Рукописни српски	московски	Рукописни светогорски	Рукописни светогорски	/
Тредник	1М	4С	/	1М и 2С	1М
Ирмологија	1М	2М	2М	1М	1М и 7С
Пролог	4М	9М	4М	/	/
Јеванђељске поуке	/	2М 1К и 1Л	1М	1М	1М
Остале књиге			2 житија цара Уроша, српски рукопис		српски рукописни Молебник

Како је изгледало стање у манастирима после издавања ових Правила најбоље можемо видети на примерима неких Фрушкогорских манастира у временском периоду од 1733. до 1753.год. Манастир Врдник⁵¹ имао је 1733. године 4 књиге московске штампе, 5 лвовских а српских 27. Док се после 1733. године број московских књига повећао на 61 а лвовских на 9. Кувездин⁵² је 1733. год. имао 6 московских књига, 1 кијевску а српских 25, после 1733. год. број московских књига се повећао на 19. Манастир Фенек⁵³ по попису из 1753. има 27 московских а само 3 српске, док манастир Петковица⁵⁴ има 22 московске а само 8 српских књига. Манастир Јазак⁵⁵ има 32 московске књиге, 2 кијевске и 13 српских.

Поред богослужбених књига у манастире долазе и друге књиге конфесионално полемичке или историјске садржине као и различите врсте молитвеника. Помињу се: *Кайихизис*, кијевски *Тесџаменџи*, *Камен вјери*, *Истџорија о Славенима*, *Духовни реџуламенџи*, *Молебное џјеније о различџиџим џрошениџам*, кијевски Ака-

⁴⁹ Сви називи књига су буквално преузети под називом у ком су се нашли у инвентару.

⁵⁰ М = московске књиге; Л = лвовске књиге; К= кијевске књиге; С= српске књиге

⁵¹ Опширније: Д. Руvaraц, Опис српских фрушкогорских манастира из 1753, *Српски Сион*,1903, 4, стр.120.

⁵² *Истџо*,13, 336.

⁵³ *Истџо*, 1, 26.

⁵⁴ *Истџо*,12, 357.

⁵⁵ *Истџо*, 5, 154.

иисник, Библија, Кључ разумјенија, књига *Месија*⁵⁶ итд. Једнако су биле популарне и српске рукописне књиге: *Златоустова дела, Ошачник, Царостјавник, Чуда Пресвете Бојородице, књига Јефрема Сирина, Соборник и Молебник*.

Сва ова шароликост руских, кијевских и српских књига, руског, јерусалимског и светогорског типика показује нам да је на почетку постојала коегзистенција свих поменутих богослужбених пракси. Иако су књиге биле руске типичи су били различити тако да је саображавање руским правилима ишло теже него што се мислило и митрополит Викентије је само иницирао једно дело које ће свој потпуни успех постићи тек кроз његове наследнике. На послетку поставља се питање: Да ли је русификација коју је митрополит Викентије Јовановић спроводио по својој природи један позитиван феномен или пак представља непожељну личну амбицију? Сагледавајући митрополитове позитивне намере као што је набавка књига и устојавање богослужења можемо закључити да је русификација нешто крајње позитивно. Имајући пак у виду њене последице сагледаване кроз потпуно искључење србуљских књига сигурно је да не можемо похвалити овакву одлуку.

Дакле на послетку: За или против русификације? Признајем да се по овом питању врло тешко може применити тзв. црно-бели модел и јасно се одредити према овом феномену. Покушавајући да дамо одговор имали смо у виду сву слојевитост овог питања, али смо се ипак са извесном опрезношћу изјаснили. Моје скромно мишљење могло би се сврстати у ону групу која не подржава русификацију. Ово тврдим сматрајући да је превелико ослањање на руску штампану књигу битно успорило развој српског богословља као и да је неселективно преузимање новина из руских Служабника створило бројне недоумице у доцнијој литургијској пракси. Једнако је присутна и чињеница да су унијатски насртаји захтевали енергично супротстављање и својеврсне апологије Православне вере, али та апологија могла се врло успешно изводити из дотадашњих светоотачких дела, која су као што смо видели била присутна, јер одговори нису нужно захтевали латинизујућа мишљења руских конфесионалиста.

Summary: This article endeavours to analyze the origin of the phenomenon of russification in Serbian devine service. How did Russian divine service books come into being in Serbia, who declared them compulsory and which changes did they bring about? The article also aims at illustrating thouroghly the state of affairs in Serbian monastaries at that point so that we could grasp better the change in later practice engendered by Russian divine service books. When discussing the topic, it's essential to mention Metropolitan Vikentije Jovanovic and his reformation of devine service. We presented the translation of Monastic rules as one of the foremost testaments of russification and introducing a new, original practice. In addition to Russian devine service, there existed also Jerusalem and Mount Athos devine services, which shows that, at the beginning, the Russian practice was one of the practices and that it eventually came to be the only and obligatory one. That practice shaped modern Serbian devine service, initiating various dilemmas.

⁵⁶ Ово су само књиге које су биле у Јаску 1753.год., сигурно је да ту припадају и други наслови тадашње руске теологије. Наслови који припадају конфесионалном богословљу се временом умножавају. Доцније видимо да Доситеј помиње да се у хоповској библиотеци налази и *Одег духовни, Вечера духовна и Марјариш*. Појава ових нових наслова међутим није потиснула старе, јер Доситеј наводи и тада већ увелико познате Златоустове беседе као и дела Јефрема Сирина. Доситеј Обрадовић, *Живои и ѝрикљученија*, 47. Побројани наслови представљају најбољи доказ какав је развојни пут имало српско богословље.